

ISLAMSKA MISAO

Osnivač i izdavač: Fakultet za islamske studije, Novi Pazar

Za izdavača: muftija dr. Mevlud Dudić

Glavni urednik: muftija dr. Mevlud Dudić

Pomoćnik urednika: hfz. prof. dr. Haris Hadžić

Redakcija: prof. dr. Sulejman Topoljak, prof. dr. Hajrudin Balić,
prof. dr. Mustafa Fetić, hfz. prof. dr. Almir Pramenković, doc. dr.
Siham Mevid

Šerijatski recenzent: hfz. prof. dr. Almir Pramenković

Tehnički urednik: Senad Redžepović

Lektor: Samir Škrijelj

Štampa: Grafičar, Užice

Tiraž: 500 primjeraka

Adresa redakcije: Fakultet za islamske studije,
ul. Rifata Burdževića 1, 36300 Novi Pazar

Štampanje ovog broja pomogla je Vlada R. Srbije - Kancelarija
za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije

Novi Pazar / glavni urednik Mevlud Dudić. - 2007, br. 1- . - Novi

Pazar : Fakultet za islamske studije, 2007- (Užice : Grafičar). - 24 cm

Godišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Islamska misao

(Novi Pazar. Online) = ISSN 2956-2236

ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)

COBISS.SR-ID 141771532

Dr. Admir Muratović
Alma Čolović Međedović
Dr. Amela Muratović

159.922.72:17.02
37.015.31:17.022.1
159.9 ПИЈАЖЕ Ж.
159.9 Колберг Л.

MORALNI RAZVOJ I MORALNO VASPITANJE SA OSVRTOM NA KOLBERGOVU I PIJAŽEOVU TEORIJU

Sažetak

Rad sadrži teorije koje nam iscrpno pojašnjavaju moral i moralni razvoj, sa posebnim osvrtom na Pijažeovu teoriju i Kolbergovu teoriju moralnog razvoja koja kroz stadije moralnog razvoja nudi jasan uvid poimanja morala od ranog djetinjstva do potpunog razvoja morala kao univerzalne ljudske vrijednosti. Uzimajući u obzir da proces rasta, razvoja i vaspitanja utječe na formiranje zrele moralne ličnosti, predstavljen je i vaspitni koncept moralnosti kroz ponuđene praktične primjere i načine kojima možemo djelovati, usmjeravati i oblikovati moralnost na svim stadijima razvoja.

Ključne riječi: moral, razvoj, teorije moralnog razvoja, vaspitanje

Summary

The work contains theories that thoroughly explain morality and moral development, with special reference to Piaget's theory and Kohlberg's theory of moral development, which through the stages of moral development offers a clear insight into the concept of morality

from early childhood to the full development of morality as a universal human value. Taking into account that the process of growth, development and education affects the formation of a mature moral personality, the educational concept of morality is presented through offered practical examples and ways in which we can act to direct and shape morality at all stages of development.

Keywords: morality, development, theories of moral development, education

Uvod

Moralni razvoj pruža mogućnost pojedincu da razvije svoje moralne kapacitete, kognitivne i emocionalne, kao što su saosjećanje, empatija, razumijevanje moralnih principa i donošenje moralnih odluka. Moralnost pojedinca zavisi od onoga što se pozitivno vrjednuje u porodici i od onoga što roditelji ne odobravaju, ali i od toga koje su dominantne vrijednosti u sredini u kojoj se pojedinac razvija.

U psihologiji se teže odražava granica između etike kao filozofije najvišeg dobra i moralnih vrijednosti i morala kao kodeksa, pa se ponekad ta dva značenja, u većoj ili manjoj mjeri, preklapaju. Moral predstavlja skup običaja i mjerila ponašanja. Podrazumijeva se vrlina i odnos prema drugima koji doprinosi razvoju svih, sa primjenom općevažećih mjerila ponašanja. (Kostić, 1996)

Prva naučna studija o moralu objavljena je 1973. godine, *Uvod u psihologiju morala* (Popović, 1973), koji u njoj raspravlja o zakonitostima u psihologiji morala koje se tiču pogleda na dobro, valjano, ispravno, hrđavo, zlo, nedopušteno. Diskutirajući o odnosu spoljašnjih i unutrašnjih zakonitosti, autor izlaže dva osnovna i suprotstavljena gledišta s obzirom na to gdje su izvori moralnosti i kako se objašnjava razvojni put od „amoralne bebe do socijalizirane moralne jedinke“. S jedne strane je shvatanje o unesenju ili pounutrenju (internalizovanoj) moralnosti, prema kome se izvori moralnosti nalaze van pojedinca, u sredini, a

sa druge strane su teorije o shvatanju da je moralnost uslovljena spoljašnjim i unutrašnjim uslovima razvoja. Proces moralizacije podrazumijeva da pojedinac usvaja i unosi u sebe spoljašnje zakonitosti, koje onda postaju njegova unutrašnja realnost. Tako nastao moralni zakon u nama nadalje kontrolira vladanje, a time se odražava ustaljeni društveno-moralni poredak. (Stojiljković, 2002.) Postoje razlike u objašnjenju mehanizama kojim se postiže unošenje prvobitno spoljašnjih zabrana.

Psihoanaliza ovaj proces objašnjava mehanizmom poistovjećivanja sa roditeljima, tačnije sa roditeljskim Nad-ja, čiji je proishod ustoličenje unutrašnje moralne instance "zadužene" za danonoćni nadzor vladanja. Druga velika psihološka škola, bihejviorizam, na suštinski sličan način objašnjava moralno ponašanje, s tim što se ovdje govori o različitim oblicima učenja posredstvom kojih spoljašnje zabrane postaju dio instance savjesti, ili se ispravnost ponašanja postiže emitiranjem, mehanizmima učenja po modelu i drugim sličnim mehanizmima. Ovako shvaćena moralnost nužno je proishod sukoba spoljašnjih i unutrašnjih sila ili samo unutrašnjih (a unutrašnje instance nastaju pod dejstvom spoljašnjih zabrana i prinuda). Zbog toga se može smatrati "kompromisnom moralnošću" (Popović, 1973:37 po Stojiljković 2002:45).

Predstavnici dijalektičkih tumačenja ličnosti (Rubinštajn, Leontjev, Vigotski) naglašavaju da postoji međusobna uslovljenost i interakcija spoljašnjih (utjecaja društvenog okruženja) i unutrašnjih uslova razvoja. Za njih jedinka nije pasivan primalac spoljašnjih utjecaja i "posmatrač svog razvoja". Naprotiv, jedinka aktivno učestvuje u svom nastajanju i neprestano preoblikuje kako spoljašnje utjecaje, propuštajući ih kroz sopstvenu "unutrašnju prizmu", tako i već postojeće svoje sadržaje.

Na sličan način predstavnici organizmičkog shvatanja i humanističke orijentacije u psihologiji govore o međuzavisnosti unutrašnjih predispozicija ličnosti i sredinskih uslova. Za tumačenje moralnosti posebno je važna činjenica da se organizam ne posmatra kao *tabula rasa* na koji sredina upisuje, ili utiskuje, ono što treba da učini jedinku moralnim bićem. Zameci vrijednosti donose se rođenjem, a tokom života se neprestano razvijaju i usavršavaju. Naravno, i ovdje treba uzeti u obzir sredin-

ske uslove, ali se podrazumijeva da postoji prirodna težnja organizma za napredovanjem i razvojem onoga što Maslov naziva potreba bića.

Izvore moralnih normi treba tražiti u samom čovjeku, a ne u nekoj sili van njega. Riječ je o općeljudskim, a stoga i univerzalnim potencijalima za uspostavljanje odnosa ljubavi i saradnje sa drugim ljudima. Naglašava se da je ljudska priroda potencijalno dobra ili bar neutralna, a lošom je mogu učiniti samo nepovoljni uslovi razvoja. Krajnji cilj samoostvarenja i usavršavanja su one vrijednosti koje predstavljaju najpotpuniji izraz čovjekove potrebe za trajnošću, identitetom i jednakopravnošću. (Stojiljković 2002)

Čovjek ima potencijala da izraste u zdravu i psihološki zrelu osobu koja je sposobna da uspostavi tople odnose sa drugima, što je suprotno gledištu o unesnoj moralnosti. Sjeme čovjekoljublja je dio ljudske prirode i spontano se razvija.

Razvoj moralnih vrijednosti djece

Novorođenče reagira u skladu sa stepenom (ne)zadovoljenja svojih osnovnih potreba. Neki autori to označavaju "nultom" fazom moralnosti, jer norme mu ne znače ništa.

U *prvom djetinjstvu* preovlađuje hedonizam. Dijete teži da čini ono što mu pričinjava zadovoljstvo, međutim, okolina reagira prihvatanjem (nagrađivanjem) ili neprihvatanjem (kažnjavanjem) njegovih postupaka, što postepeno dovodi da se dijete pri kraju ovog perioda ponaša u skladu sa nekim općim normama sredine. Nema razvijeno unutrašnje osjećanje dužnosti, a bez moralne svijesti nema ni griže savjesti.

Dijete u toku *ranog djetinjstva* obogaćuje obrasce ponašanja koji se uklapaju u zahtjeve sredine i tek pri kraju ovog perioda počinju da se razvijaju pojmovi "dobar" postupak i "hrđav" postupak. Mnoge "dobre" ili "hrđave" postupke neće sâm primijetiti ili izdvojiti, već ono ih tako shvata tek kad mu na to neko drugi posebno skrene pažnju.

Polazak u školu i potreba prilagođavanja normama ponašanja u novoj sredini označava prekretnicu u socijalizaciji djeteta. Dijete se još više uklapa u grupne norme ponašanja u školi i grupi vršnjaka. Oko desete godine počinje da shvata principe koji leže u osnovi standarda ponašanja. Prvo se javlja verbalno razumijevanje tih principa, a zatim se razvija sve snažnije unutrašnje osjećanje pravde i dužnosti.

Moralni razvoj dešava se uporedo sa kognitivnim razvojem, pa ćemo se posebno osvrnuti na Kolbergovu i Pijažeevu teoriju moralnog razvoja. Njihovo stanovište je da se prilikom tumačenja moralnosti trebaju uzeti u obzir unutrašnje sazrijevanje i spontani razvoj, ali da se ne trebaju podcijeniti ni spoljašnji faktori.

Analizirajući stavove i mišljenja različitih faktora i zakonitosti o njihovom značaju u smjeru moralnog odgoja, postoje različiti stavovi o međusobnoj uslovljenosti, interakcijama na relaciji utjecaj okoline i unutrašnji segmenti razvoja, gdje pojedinac nikako nije pasivni posmatrač - primalac spoljašnjih faktora, već aktivni član društva u smislu da djeluje na spoljašnje segmente kroz vlastite stavove i potencijale. Činjenica je da spoljašnji segmenti imaju utjecaj na ličnost, te iz tog razloga svaki pojedinac shvata zahtjeve koje prima iz svoje okoline na sebi svojstven način, u zavisnosti od svojih mogućnosti.

Za analizu i tumačenje moralnog odgoja važno je da na pojedinca ne gledamo kao na *tabula rasu*, gdje sredina ima veliki utjecaj, već da se tokom odrastanja individua razvija i stječu se kompetencije, vještine. Pojedinac ima potencijala da se razvija u zdravu i kompletnu ličnost, sposoban da uspostavlja komunikaciju i ostvaruje interaktivne odnose sa drugima, jer je empatija prema drugima integrirani dio prirode čovjeka i neophodno je da se razvija. Moralne kompetencije se stječu usmjeravanjem i razvojem etičkih stavova djece, gdje su izložena mnogobrojnim iskustvima putem kojih djeca postaju svjesna svog postojanja, osjećaja pripadnosti, svjesna svojih vrijednosti i samouvjerena za donošenje vlastitih odluka.

Identitet djece je vrlo važno razvijati na način da se razvija trajni identitet, kao i ista prava sa ostalima, gdje se pruža mogućnost i kreira smisao za jednakopravnost, koju posmatramo kao osnovnu stavku moralnosti. Znanje koje posjedujemo uopćeno o čovjeku uslovljava nas da poznamo sebe, da upoznamo svoju ličnost, svoje stavove, vrijednosti, načela, ciljeve, jer na taj način učimo posredno ili neposredno i o drugima. Pritom, neophodan je pristup na način da na pojedinca - vaspitanika gledamo kao na kompletnu ličnost.

Kognitivno-razvojna teorija morala

Kognitivno-razvojna shvatanja prvi daje Pijaže analizirajući moralna suđenja kod djece. On polazi od pretpostavke o međusobnoj uslovljenosti cjelokupnog psihičkog života.

Pijaže smatra da uzajamnost odnosa ljudi predstavlja jedan od glavnih izvora moralnosti. Iz odnosa djeteta sa odraslima razvija se moralna heteronomija koja se zasniva na prinudi (do 7-8 godine). Odnosi su jednosmjerni, dijete poštuje autoritet starijih i smatra normativno ponašanje objektivno datim. U ovom periodu je autoritarna moralnost - biti dobar znači biti poslušan, moral je dužnost koja proizilazi iz poštovanja (ljubavi i straha) prema roditeljima, zapovijesti su neprikosnovene, rigidno prihvata pravila, mjerila dobrih i hrđavih postupaka ne spori, krivica se "iskupljuje" kaznom, važan je objektivni čin ponašanja, a ne subjektivna namjera, krivica se zasniva na veličini objektivne štete.

Uočljivo je da je razvoj moralnosti uslovljen ukupnim, posebno kognitivnim razvojem, ali i obrazovno-vaspitnim utjecajem. Ako roditelji naglašavaju namjeru u ponašanju, djeca i prije 7-8 godine shvate subjektivnu odgovornost. U prelaznoj fazi ona znaju da je loš postupak izvršen namjerno lošiji od slučajnog (zato predškolsko dijete eksploatira izgovor da se nešto "desilo slučajno", da bi izbjeglo posljedice kazne za prekršaj).

Druga, zrelija faza moralnosti počinje oko 10-te godine i njena osnovna odlika i tekovina je razvoj autonomije u moralnom rasuđivanju, gdje dijete shvata recipročnost i uzvratnost pravde. Biti dobar ne znači više biti poslušan, već pravedan, a pravednost jednosmjerna. Gubi se moralni realizam, normativi ponašanja se shvataju kao unutrašnja obilježja ljudi. Pravila se mogu mijenjati ako se većina o tome dogovori. Razvija se uviđanje općih posljedica nemoralnog ponašanja. Sada laganje nije loše samo zbog kažnjavanja i krivice, već zbog mogućnosti gubljenja povjerenja. Kod prijestupa više nije pažnja samo na kazni krivca, već na otklanjanju štete i obeštećenju žrtve.

Pijaže (1960.) ističe: „Svekolika moralnost sastoji se iz sistema pravila, a suštinu moralnosti treba tražiti u poštovanju koje jedna ličnost traži za ta pravila.“ I kod razvoja moralnosti odigrava se proces interiorizacije, našta ukazuju istraživači koji tragaju za unutrašnjim regulatorima moralnog ponašanja, kao što su: moralna svijest, vrijednosti, moralno suđenje. Njihovi nalazi potvrđuju da je ispravno stanovište da se moralnost sastoji iz sistema pravila, a da se suština moralnosti može odrediti posredstvom osjećanja, suđenja i ponašanja ličnosti. (Brković, 2011.)

Kolbergova teorija moralnog razvoja

Moralno rasuđivanje zavisi od intelektualnog razvoja. Kognitivno-razvojni pristup Kolberg preuzima od Djuia (Dewey J.) i Pijažea te redefiniirajući njihova učenja provodi longitudinalne studije u raznim kulturama i stvara svoju teoriju razvoja moralnosti.

Po Kolbergu, moralni razvoj prolazi kroz tri nivoa, a unutar svakog od njih mogu da se razlikuju po dva stadija:

I Prekonvencionalni nivo (predogovorni)

Na ovom nivou razvoja dijete, prilikom tumačenja pravila i u ponašanju, vodi računa o posljedicama (nagradi, kazni, izmjeni uloga); polazi

od svog vjerovanja u moć autoriteta ili od jednostavne recipročne razmjene sa obostranom koristi. To znači da je kontrola ponašanja spoljašnja jer se standardi izjednačuju sa spoljašnjim zahtjevima ili pritiscima.

1. Poslušnost, orijentacija kaznom

Preovlađuje poslušnost i orijentacija kaznom jer dijete ne razumije pravila. Kazna je "ključ" za razumijevanje šta odrasli ne odobravaju. Moralno suđenje djeteta odražava realističko-hedonističku želju da se izbjegne kazna, a ne dublje poštovanje prema pravilima i mišljenju odraslih. Pravila su data "spolja" i njih ne mogu mijenjati, smatraju djeca ovog uzrasta.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi izbjegao kaznu."

2. Instrumentalno-realistička orijentacija

Dijete vjeruje da je ispravan onaj postupak koji služi kao sredstvo za zadovoljenje vlastitih potreba, a povremeno i potreba drugih. "Ako ti meni - ja ću tebi" i nema ni riječi o lojalnosti, zahvalnosti i pravednosti. Dakle, shvatanje pravednosti i reciprociteta je pragmatično, kao uzvratna usluga. Smatra da je vladanje u skladu sa društvenim pravilima potrebno zato jer ljudi sa takvim načinom vladanja dostižu individualne ciljeve.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi dobio nagradu, da bi stekao pogodnosti..."

II Konvencionalni nivo (dogovorni)

Na ovom nivou podržavaju se očekivanja dječje porodice, grupe ili nacije, prihvataju se i ispunjavaju dobra ili ispravna djela, bez obzira na neposredne posljedice. Stavove djeteta ne odlikuje samo usaglašavanje sa zahtjevima autoriteta ili sa društvenim redom, već i lojalnost s

njima i aktivno podražavanje i identificiranje sa ličnostima i grupama uključenim u to. Motivacija za moralno ponašanje postaje unutrašnja, dok kontrola na konvencionalnom nivou još ostaje spoljašnja. Pojedinaac, naime, još ne razumije društveni izvor pravila, normi i zakona kao ishod iz društvenih dogovora, koje je moguće kritički preispitivati i saglasno mijenjati. Konvencionalni nivo je dominantan nivo moralnosti za većinu kultura, a u 4. stadiju je 50-60% osoba.

3. Orijentacija vida "dobar dečko - dobra djevojčica"

Ponašanje je usklađeno sa mišljenjem većine o "dobroj" ličnosti i čini se ono što drugi odobravaju. Djetetovo moralno gledište na ovom stadiju po Kolbergu postaje socio-centrično. U svojim suđenjima o dobrom i lošem djetetu pokušava da ugodi članovima svoje referentne grupe, poštuje njihove poglede, interese, mnijenja i u datoj situaciji vlada se u skladu s njima. Prilikom moralnog suđenja djetetu sve češće uviđa i uzima u obzir i namjeru aktera. Dijete može dostići treći stadij moralnog suđenja ako je razvilo sposobnost razlikovanja između vlastite tačke gledišta, gledišta druge osobe i gledišta (referentne) grupe. To je moguće postići tek na prijelazu u stadij formalnih operacija.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi izbjegao da te drugi osuđuju i ne podnose."

4. Orijentacija zakonom i redom

Odlikuje ga orijentacija ka redu i zakonu. Ispravno ponašanje sastoji se od obavljanja sopstvenih dužnosti i očuvanja reda. Unutrašnje vrijednosti postaju slične društvenim vrijednostima. Na četvrtom stadiju pojedinac u svom moralnom suđenju pravi razliku između općih društvenih moralnih pravila i dužnosti i onih koje priznaje njegova referentna grupa. Da li će pojedinac u konkretnoj situaciji suđenja poštovati interese učesnika u moralnoj situaciji, saučestvovati sa njima, zavisi pri-

je svega od toga da li su ti interesi u skladu sa prihvaćenim društvenim pravilima.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi izbjegao osudu od strane predstavnika zakona i reda."

III Postkonvencionalni nivo (autonomni)

Vrijednosti se definiraju nezavisno od autoriteta i zasnivaju se na autonomnim moralnim principima, usaglašavanju ličnosti sa zajedničkim standardima, pravima i dužnostima. Moralna suđenja temelje se na principima, koji imaju opću važnost, a ne na individualnim potrebama pojedinca, konformiranju referentnoj grupi ili važećim društvenim pravilima. Moralno suđenje, koje se temelji na konkretnim društveno prihvaćenim i ozakonjenim pravilima i normama, postaje previše ograničeno, jer pojedinac saznaje da nisu više univerzalno upotrebljiva. Promjene koje se javljaju na ovom nivou povezane su sa kognitivnim razvojem, strukturama formalnih operacija.

5. Orijentacija prema društvenoj dobrobiti, dogovoru

Ispravan postupak određuje se pomoću općih prava i normi koje su kritički preispitane i koje je prihvatilo cijelo društvo, nezavisno od svojih interesa i spoljnih pritisaka. Na ovom stadiju pojedinac razlikuje društvene zakone i norme od moralnih pravila. Do kvalitetno drugačijeg moralnog suđenja dovodi decentracija koja vodi do uviđanja da postojeći zakoni i norme nisu optimalni u mnogim situacijama i da ih saglasno načelu društvene koristi i dogovorno treba promijeniti da budu optimalni za većinu članova društva.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi sačuvao poštovanje nepristrasnog posmatrača koji sudi u korist opće dobrobiti."

6. Orijentacija prema univerzalnim etičkim normama

Odlučivanje po savjesti prema izabranim etičkim principima koje odlikuju logička opravdanost, općost i postojanost (zlatno pravilo, kategorički imperativ). Pravda postaje ne samo normativ već razlog djelovanja. Na ovaj stadij moralnog suđenja stižu rijetki pojedinci koji formiraju univerzalna etička načela koja najveći značaj daju čovjekovom življenju, dostojanstvu, pravima, jednakosti i pravičnosti. Postojeći društveni zakoni i norme za njih su obavezujući samo ukoliko omogućavaju ostvarenje navedenih etičkih načela.

Kolberg: "Poštuj pravila da bi izbjegao samoosuđivanje."

Kolberg smatra da djeca treba da razumiju posljedice svojih moralnih opredjeljenja, treba da slobodno odlučuju, ali i da žive u sredini u kojoj je moralnost na visokom nivou. Dosljedno svojoj kognitivnoj orijentaciji, Kolberg predlaže da nastavnici podstiču rast kroz ove stadije moralnog mišljenja pogodnim raspravama koje uključuju prave moralne dileme iz svakodnevnog života, historije, literature. Da bi moralni razvoj uspješno tekao, moralne poruke koje proističu iz rasprave treba da budu nešto iznad učenikovog nivoa razumijevanja.

Ako moralna objašnjenja suviše premašuju ili zaostaju za nivoom učenika ne može se očekivati napredak. (Brković, 77-82)

Vaspitanje

U prethodnom dijelu smo se bavili teorijama moralnog razvoja u želji da se čitalac upozna sa stadijima moralnog razvoja i sposobnostima moralnog rasuđivanja. Sada ćemo skrenuti pažnju na vaspitanje kao moćno sredstvo i alat u procesu obrazovanja zdrave moralne ličnosti i razvojem onoga što Maslov naziva potrebama Bića. Naglašava se da je ljudska priroda potencijalno dobra ili bar neutralna, a lošom je mogu učiniti samo nepovoljni uslovi razvoja. Ovo znači da čovjek ima potencijale da izraste u zdravu i psihološki zrelu osobu, sposobnu da uspostavlja tople odnose saradnje sa drugim ljudima, suprotno gled-

štu o unesenoj moralnosti. Sjeme čovjekoljublja je dio ljudske prirode i spontano se razvija.

Svjedoci smo krize vrijednosti koja je vidljiva i na individualnom i na društvenom planu. Društvene mreže, mediji i virtuelni svijet nudi novi sistem vrijednosti koji podrazumijeva preispitivanje postojećih vrjednosnih obrazaca i učvršćivanje onih vrjednosnih normi koje su orijentir i univerzalne su. Moralno vaspitanje je proces kroz koji se razvijaju moralni principi i vrijednosti kod pojedinca. To se može događati kroz različite metode, kao što su obrazovanje, roditeljstvo, religija, kultura i društvo.

Cilj moralnog vaspitanja je da se formiraju moralni stavovi i ponašanja kod pojedinca koji će ga usmjeravati u životu, te mu pomoći da razvije sposobnost da donosi moralne odluke. Moralno vaspitanje je važno za razvoj zdrave i funkcionalne društvene zajednice, jer pomaže u formiranju pojedinca koji će se ponašati u skladu sa društvenim normama i vrijednostima, te koji će imati želju da pomogne drugima.

Vaspitnim postupcima mogu se ostvariti ciljevi moralizacije. Vaspitna funkcija morala je zasnovana na organiziranom i usmjerenom radu da se kod onih koje vaspitavamo formiraju poželjni moralni kvaliteti. Osnovni zadatak psihologije morala jeste da otkrije univerzalne ciljeve karakteristične za sve ljude, koji bi poslužili kao orijentir pri planiranju vaspitnih postupaka. Cilj vaspitanja je da podstakne razvoj u pravcu autentičnosti i izrastanja u zdravu i zrelu ličnost koja misli, osjeća i djeluje u skladu sa moralnim načelima. Konkretni koraci u vaspitanju ne temelje se na sputavanju i restriktivnosti, već na ohrabrirvanju i podsticanju mladih da izgrađuju lični identitet i ono što ih čini osobenim i idiosinkratičnim jedinkama. Pošto je težnja za samoostvarenjem osnovni pokretač razvoja, a sjeme čovjekoljublja je dio ljudske prirode, najvažnije je da se obezbijede povoljni uslovi razvoja.

Ovo znači da djetetu treba pružiti podršku, ljubav i dokaze o bezuslovnom prihvatanju, kako bi ono moglo da napreduje u zadovoljavanju viših ljudskih potreba koje Maslov označava kao potrebe bića, B-

potrebe ili potrebe uslijed razvoja. Vaspitanje nije shvaćeno kao proces oblikovanja jedinke po ugledu na druge, pošto bi se time vršilo nasilje nad njenom pravom prirodom. Bitno je podsticanje razvoja moralnih emocija simpatije, brige, empatije i iz njih proisteklog osjećanja odgovornosti za dobrobit drugih ljudi, da pojedinac neprestano izgrađuje sebe i da tako postane sopstveno *najbolje moguće izdanje*. Svako može da postane dobar čovjek ako raste okružen ljubavlju i razumijevanjem. Čovjek se ne rada hrđav i zao. Iskazivanje ljubavi i povjerenja je potrebno i blagotvorno.

Vaspitačima se savjetuje da se rukovode razvojnim osobenostima vaspitanika, našta ukazuje i Miočinović (2004). Pošto su djeca mlađeg uzrasta egocentrična, kako u emocionalnom tako i u kognitivnom pogledu, zadatak vaspitača je da djecu izvede iz egocentrizma, usmjeri ih u pravcu saradnje sa drugima i da kod njih razvija uvažavanje drugih osoba. Ovo se može postići podsticanjem razvoja empatije, sposobnosti stavljanja na tuđe mjesto, kao i sposobnosti razumijevanja položaja i stanja drugih osoba. Pritom se očekuje da će na starijim uzrastima djeca sa razvijenijom sposobnošću empatijskog doživljavanja lakše usvajati načela pravde i jednakosti i pokazivati veću spremnost da djeluju u skladu s njima.

Kod starije djece preporučuje se primjena tehnika koje se temelje na izazivanju kognitivne disonance kao sredstva za podsticanje moralnog rasuđivanja, što je, prema Kolbergu (Kohlberg, 1971; 1982), osnovni cilj moralnog vaspitanja.

Rest (Rest, 1984; 1986) zalaže se za moralno vaspitanje na dva kolosijeka. On predlaže da se već u ranim godinama školovanja uvedu programi kojima bi se podsticalo moralno rezoniranje, što bi kasnije dovelo do progresivno adekvatnijeg moralnog rezoniranja. Kognitivno moralno vaspitanje možda neće u početku dovesti do vidljivih promjena u ponašanju i spriječiti, na primjer, vandalizam u školi ili varanje na kontrolnim vježbama.

Moralno vaspitanje je investicija za budućnost koja će pripremati ljude da funkcioniraju u skladu sa demokratski zamišljenim idealnim društvom. Dok bi se na ovaj način razvijao "moralni filozof" u ljudima, drugi kolosijek bi imao za cilj oblikovanje ponašanja kako bi se dijete opremilo društveno korisnim umijećima i navikama (koje možda u tom času ne razumije), što bi trebalo da spriječi ili ograniči destruktivno ponašanje i obezbijedi iskustvo u radu u grupi na dostizanju zajedničkih ciljeva.

Oblikovanje ponašanja vrši se na poznate načine (potkrepljenje, primjeri, didaktička nastava) prije nego što se racionalnost razvije ili dovoljno osnaži. Rest naglašava da socijaliziranje ne smije da se vrši "čvrstom rukom" već sa što manje prinude, kako se kod djeteta ne bi ugušila moć kritičkog rasuđivanja i traganje za racionalnom osnovom pravila. Neophodno je u ovom kontekstu pomenuti da program moralnog vaspitanja mora voditi računa i o sredini u kojoj se jedinka vaspitava, našta je odavno skretao pažnju Kolberg govoreći o pravednoj školi i životu u društvu koje karakterizira duh jednakosti prava i uzajamnog uvažavanja.

Zaključak

Možemo zaključiti da svaki pojedinac ima potencijala da izraste u zdravu moralnu ličnost ako se razvija i raste u sredini koja kroz porodicu, religioznost i obrazovanje podstiče moralni razvoj temeljen na univerzalnim vrijednostima jednakopravnosti.

Vaspitanje i vaspitni postupci imaju za cilj da formiraju "dobrog čovjeka" koji će biti ostvareni kroz dobre uzore vaspitača, podsticanje ličnog rasta i razvoja i koji će biti usklađeni sa intelektualnim sposobnostima i stepenom razvoja pojedinca u razvoju.

Vaspitačima se savjetuje da se rukovode razvojnim osobenostima vaspitanika. Pošto su djeca mlađeg uzrasta egocentrična, kako u emocionalnom tako i u kognitivnom pogledu, zadatak vaspitača je da djecu izvede iz egocentrizma, usmjeri ih u pravcu saradnje sa drugima i da kod njih razvija uvažavanje drugih osoba.

Ovo se može postići podsticanjem razvoja empatije, sposobnosti stavljanja na tuđe mjesto, kao i sposobnosti razumijevanja položaja i stanja drugih osoba. Pritom se očekuje da će na starijim uzrastima djeca sa razvijenijom sposobnošću empatijskog doživljavanja lakše usvajati načela pravde i jednakosti i pokazivati veću spremnost da djeluju u skladu s njima. Kod starije djece preporučuje se primjena tehnika koje se temelje na izazivanju kognitivne disonance kao sredstva za podsticanje moralnog rasuđivanja.

Literatura

Brković, A. (2011): *Razvojna psihologija*, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju – Čačak, str. 77-82.

Kostić, D. (1996): *Psihološki rečnik*, Beograd, Savremena administracija.

Kohlberg, L. (1971): *Stages of moral development as a basis formoral education*; in C. M. Beck, B. S. Crittenden and E. V. Sullivan (eds.): *Moral education: interdisciplinary approaches*, Newman Press.

Kolberg, L. (1982): *Dete kao filozof morala, Proces socijalizacije kod dece* (51-63), Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stojiljković, S. (2002): *Moralni razvoj i moralno vaspitanje celovite osobe*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 2000. god., 32, str. 43-65, yu issn 0579-6431, Beograd. Institut za pedagoška istraživanja.

Miočinović, Lj. (2004): *Moralni razvoj i moralno vaspitanje*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Rest, J. (1984): *The major components of morality*, in W. Kurtinesand J. Gewirtz (eds.): *Morality: moral behavior and moral development*, New York, John Wiley and Sons.

Rest, J. (1986): *Moral development: advances in research andtheorv*. New York, Praeger.